

HOFSTEDE IN BROEKHOVEN?

De bouwgeschiedenis van een gesloopte boerderij

HERMAN STRIJBOS

In de zomer van 1997 werd aan de Kapelweg te Broekhoven, een gehucht ten noorden van Riethoven, een oude boerderij gesloopt.

De boerderij moest plaats maken voor een nieuw huis. Enkele bouwhistorici repten zich naar Broekhoven om zo lang het nog kon de bouwkundige geschiedenis van het gebouw te onderzoeken en vast te leggen. 'Meten is weten', luidde het devies van de onderzoekers en na intensief met meetlat en potlood in de weer te zijn geweest wisten zij een reconstructie van de oorspronkelijke boerderij te maken. Het bleek om een bijzondere boerderij te gaan. In onderstaand artikel doet architect en bouwhistoricus Herman Strijbos de resultaten van dit bouwhistorisch onderzoek uit de doeken.

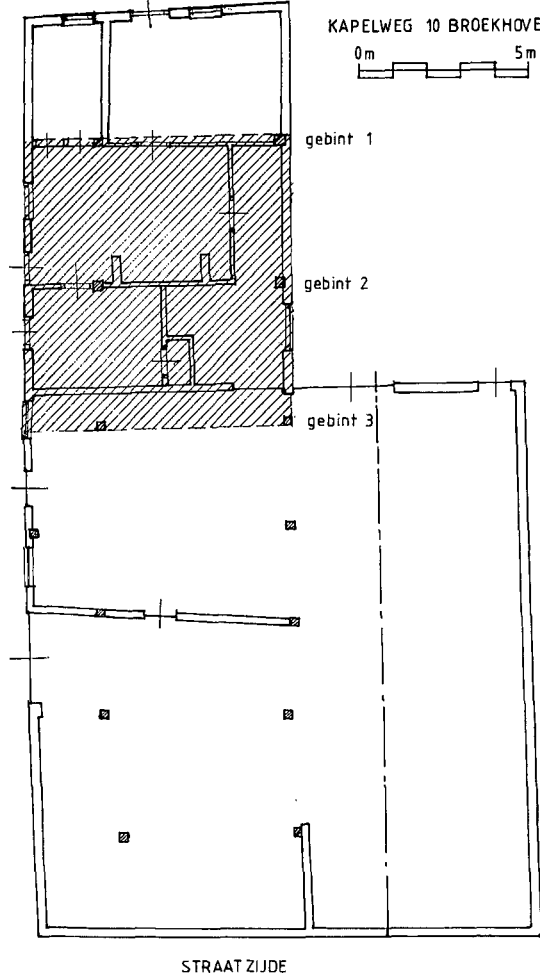
De oude boerderij in Broekhoven had de vorm van een driebeukig hallenhuis, dat haaks op de straat was geplaatst met het bedrijfsgedeelte aan de straatzijde en het woonhuis aan de andere zijde (afb. 1). In de kopgevel van het woongedeelte was het jaartal 1719 ingemetseld, een verwijzing naar het jaar waarin deze gevel en een deel van de rest van de boerderij waren versteend (afb. 2). Het woonhuis bestond uit twee beuken met - gezien vanuit de gevel met het jaartal - rechts een zijbeuk die over de volle lengte van het hallenhuis door-

liep en links de hoge gevel van de middenbeuk, die ongeveer drie traveeën diep was. Vooral deze laatste gevel had al eerder de aandacht getrokken vanwege de aanwezigheid van verschillende bouwsporen (afb. 3). Richting straat ging deze gevel over in de andere zijbeuk, die nog in de huidige eeuw gebouwd was op de plaats van een oorspronkelijke, veel smallere zijbeuk. In het woonhuis bevonden zich in de eerste travee in de zijbeuk een kelder met opkamer en in de hoofdbeuk een vertrek. In de tweede travee was in de hoofdbeuk een schouw te vinden, met daarachter, doorlopend in de derde travee, een broodoven. Tussen de tweede en de derde travee was een moerbalk aanwezig, compleet met sleutelstukken die waren versierd met zaagsneden en gutssteken. Dit type sleutelstuk is minstens honderd jaar in gebruik geweest, in ieder geval in de periode waarin ook een deel van de zestiende eeuw viel. De moerbalken waren afgeschoord met korbeels (afb. 4). Het was duidelijk dat de tweede en de derde travee wel heel bijzonder waren en een nader onderzoek ten volle waard waren.

□ TYPOLOGIE EN BOUWHISTORIE □

Door het vorderen van de sloopwerkzaamheden was een snelle en zo correct mogelijk uitgevoerde bouwhistorische documentatie geboden, ook al waren de mogelijkheden beperkt. De eigenaar beloofde het bouwhistorisch gezien bijzondere gedeelte van de boerderij te zullen sparen, tenminste zo lang als de voortgang van de nieuwbouw dat toeliet. Ad Goossens, bouwkundige te Hapert, kreeg toestemming een oud gebint te demonteren en op te slaan met de bedoeling het later mogelijk elders te herbouwen. De bouwhistoricus Dick Zweers uit Bergeijk verleende medewerking door het geven van adviezen.

Dat het huis in Broekhoven een rol had gespeeld in het kader van agrarische bedrijvigheid lag uiteraard voor de hand, maar dit leek ook te worden bevestigd door de opzet van het gebouw. Gedacht werd aan een spieker of spijker, een oogstopslag met woonruimte. Maar verder kon de boerderij in typologisch opzicht nauwelijks vergeleken worden met andere bekende voorbeelden. Hierop komen we echter nog terug,

Afb. 1
Plattegrond van het hallenhuis in Broekhoven. Het gearceerde gedeelte geeft de beschreven oude boerderij aan.

omdat niet alle mogelijkheden tot vergelijking ontbreken.

Overigens richtte het boerderijonderzoek zich tot voor kort geheel op de typologische benadering en de bestudering van indeling, gebruik, bedrijfsvoering en de aard daarvan met betrekking tot het omringende landschap. Daarbij zijn veel gegevens aan het licht gekomen die hebben bijgedragen aan onze kennis van de boerderijbouw.¹ De nog resterende boerderijen uit het verleden hebben echter alle in de loop der tijden vele verbouwingen ondergaan. Sporen van eerdere bouwfases zijn vaak nog zichtbaar aanwezig. Een zorgvuldig bouwtechnisch onderzoek kan dan ook inzicht geven in de bouwhistorische ontwikkeling van een boerderij. Het gevolg hiervan kan zijn dat de geschiedenis van een boerderij met een paar eeuwen verlengd kan worden. Bouwhistorici en de Stichting Historisch Boerderijonderzoek (SHBO) hebben zich dan ook met groeiend succes op het bouwhistorisch onderzoek van oude boerderijen geworpen.² Helaas wordt het nut van het

bouwhistorisch onderzoek voor het inschatten van de cultuurhistorische betekenis van gebouwen buiten de vakwereld nog niet algemeen ingezien. Zo kan het gebeuren dat cultuurhistorisch gezien belangrijke gebouwen door ondeskundige restauraties en zelfs moedwillige verwaarlozing of totale sloop ernstig aan waarde verliezen of geheel verdwijnen. Het risico dat de bronnen van onze kennis over een verder verleden steeds meer opdrogen, zelfs door de handelwijze van liefhebbers, is zeer nadrukkelijk aanwezig. Vandaar de dringende morele druk om de bijzondere boerderij in Broekhoven aan een uitgebreid bouwhistorisch onderzoek te onderwerpen.

RECONSTRUCTIE

Het oude hallenhuis was op het moment dat het onderzoek startte al vanaf het derde gebint gesloopt (afb. 5). Gelukkig was eerder al duidelijk geworden dat de delen tussen de eerste drie gebinten achter de kopgevel met het jaartal oorspronkelijk een afzonderlijk gebouw moeten hebben gevormd (het gearceerde deel in afb. 1). Ook de zijbeuk maakte deel uit van dit

Afb. 2
Kopgevel van het hallenhuis waarin het jaartal 1719 voorkwam.

*Afb. 3
De hoge gevel van het woongedeelte van het hallenhuis aan de noord-oostzijde. De bouwnaad ter plaatse van het overkragende zolderfront van de noord-westgevel is hierop zichtbaar.*

*Afb. 4
Een van de versierde sleutelstukken aan het middelste gebint.*

geheel, terwijl de hoog opgetrokken zijgevel van het hoofdgebint de plaats aangaf van de oorspronkelijke zijgevel. De documentatie op basis van het onderzoek leidde tot een reconstructie van het gebouw. Deze is weergegeven in de tekeningen van afbeeldingen 6, 7 en II. Afbeelding 8 is toegevoegd ter verklaring van de bouwkundige vaktermen die in de beschrijving hierna gebruikt zullen worden.³ Het gebouw werd gevormd door drie ankerbalkgebinten. Het middelste vertoonde de al eerder gesignaleerde versierde sleutelstukken met daaronder

korbeels. Over de ankerbalken van de drie gebinten waren kinderbinten gelegd die aan de voor- en achterzijde enkele decimeters uitstaken. De kinderbinten moeten een verdiepingsvloer hebben gedragen. Verder waren de koppen van de stijlen van de gebinten 1 en 3 gekoppeld door gebintplaten, terwijl gebint-koppelbalken ter hoogte van de kinderbinten voor extra stevig-

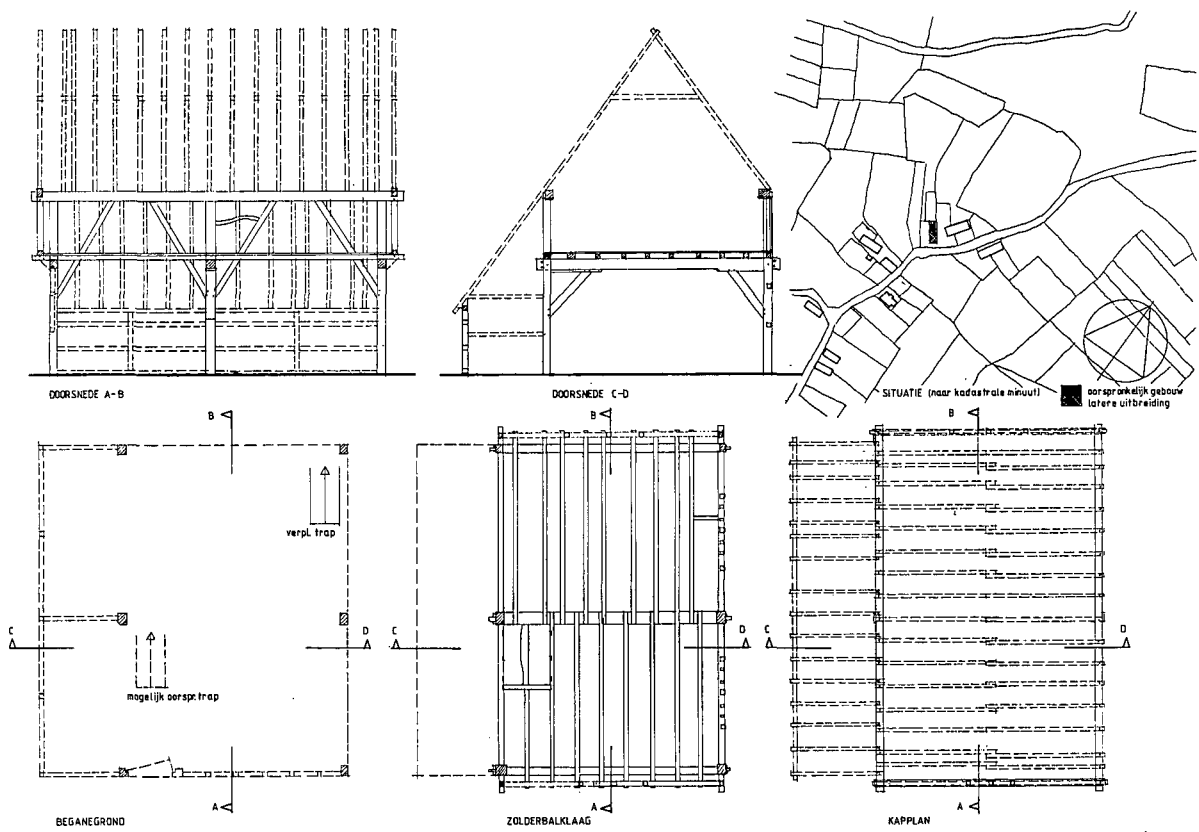
heid zorgden. De gebintplaten staken over de stijlen uit. De pennen van de gebint-koppelbalken, die door de stijlen van het eerste en het derde gebint staken, droegen blokkeels. In die blokkeels waren versieringen aangebracht met de guts en met de zaag.

□ DE GEVELS □

Voor de gebintstijlen en op de blokkeels in de voor- en achtergevel waren hoekstijlen geplaatst, die weer waren bevestigd in de onderzijde van de overstekende gebintplaten (zie afb. 5 en afb. 7, zuidoostzijde en noordwestzijde). Op de einden van de gebintplaten waren weer dwarsplaten gelegd, met daarin aan de onderzijde pengaten. Over de uiteinden van de overstekende kinderbinten hadden balken gelegen die gaten vertoonden die correspondeerden met de pengaten in de onderzijde van de dwarsplaten daarboven. Tezamen maakten die pengaten duidelijk dat tussen de balken op de overstekende kinderbinten en de dwarsbalk daarboven een gevelconstructie had bestaan. Hier moest dus zowel aan de voor- als aan de achterzijde van het gebouw een overkragend

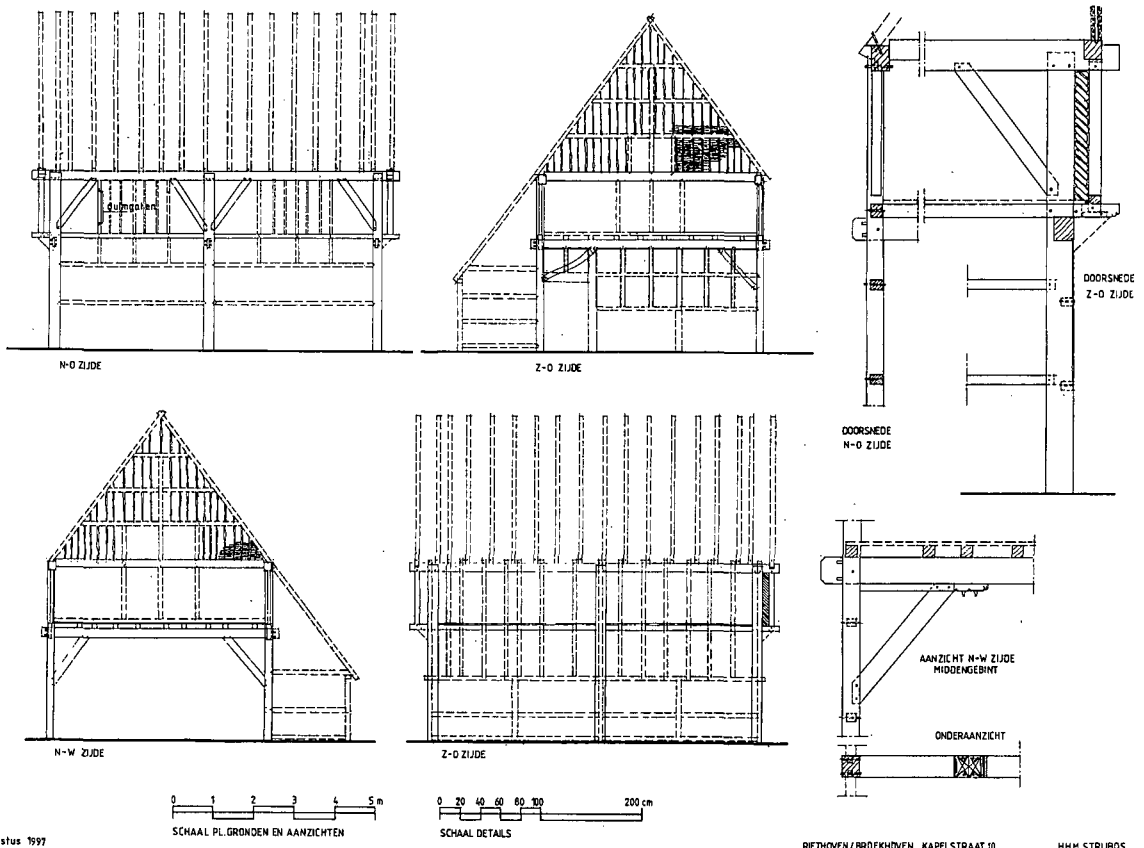
*Afb. 5
Het door de sloop vrijstaande derde gebint van de zuid-oostgevel, met uitkragend zolderfront.*

Afb. 6 ▲
 Documentatietekening van de boerderij in Broekhoven, blad 1.

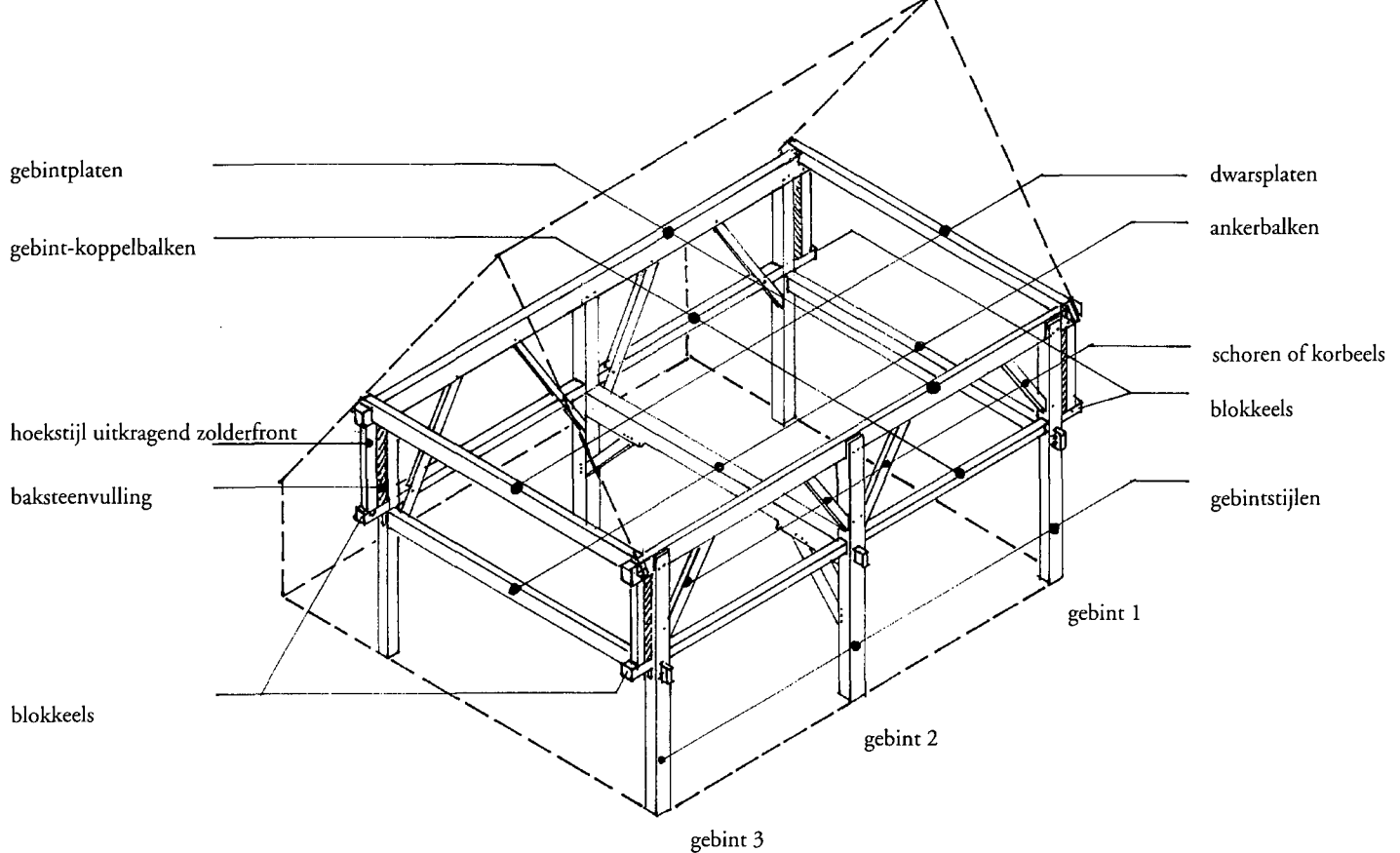
Afb. 7 ▼
 Documentatietekening van de boerderij in Broekhoven, blad 2.

1ustus 1997

RIETHOVEN / BROEKHOVEN, KAPELSTRAAT 10

HHM STRIJBOSS

Afb. 8
 Hoofdgebint met in de tekst gebruikte vaktermen voor de onderdelen.

zolderfront aanwezig zijn geweest. Zo'n overkragend zolderfront kwam in het verleden ook bij boerderijen veelvuldig voor.

Tussen de hoekstijlen van het derde gebint aan de straatzijde (het zuidoostelijk gebint) en de stijlen die daarvoor waren geplaatst op de blokkeels had een vulling van schuin vermetselde bakstenen gezeten. Enkele bakstenen waren tijdens het onderzoek nog aanwezig (zie detail in afb. 7, 8 en 9).

De gevel in het derde gebint aan de zuidoostzijde (zie afb. 7) moest wel de voorgevel zijn geweest. Behalve een deur met bovenlicht was op de begane grond over de volle resterende breedte een pui aanwezig geweest, die gezorgd had voor licht en lucht in de achterliggende ruimte. Die ruimte moest dus wel een woonbestemming hebben gehad. De schoren die dwars door deze pui zijn getekend waren duidelijk later aangebracht en maakten geen deel uit van de oorspronkelijke constructie. In het overkragende zolderfront daarboven wees de indeling op een tweetal dubbele luiken boven elkaar op de mogelijkheid de zolder te kunnen beladen met hooi of oogst.

De kopgevel met het overkragende zolderfront aan de andere zijde moet op de verdieping een soortgelijke indeling hebben gehad. Van de oorspronkelijke indeling van de begane grond aan die zijde zijn geen sporen gevonden.

De hoge gevel aan de noordoostelijke zijde (zie afb. 7), die eerder al de aandacht had getrokken, bestond ook uit drie gebintstijlen met een verbindende gebintkoppelbalk en ter hoogte van de verdiepingvloer een gebintkoppelbalk. Tussen de gebintstijlen, de gebintkoppelbalk en de gebintplaat bevonden zich schoren. In diezelfde vakken waren tussen de schoren sporen te zien die wezen op dubbele luiken, klaarblijkelijk ook bedoeld om hooi of oogst op de opslagruimte op de zolder te kunnen brengen. In de openingen voor deze luiken waren nog pengaten aanwezig die wezen op een dorpel iets boven de zoldervloer en enkele verticale tussenstijlen. Van belang was dat in het metselwerk van deze gevel nog een bouwnaad te zien is die de contouren van het uitkragende zolderfront volgde (afb. 3).

In de onderste vakken van deze gevel moesten enkele horizontale balken hebben gelegen, die klaarblijkelijk dienden om de gevelvulling te dragen. Van een verdere indeling was geen spoor te vinden. De raamkozijnen die in deze opvallend hoge gevel aanwezig waren, waren niet oorspronkelijk.

In de gebintstijlen aan de zuidoostelijke zijde (afb. 7) was een aantal pengaten aanwezig die een beeld opleverden van de horizontale regels in de gevels van de zijbeuk, die de gevelvulling gedragen moeten hebben. In de tekening is verder de zijbeuk uitgewerkt naar analogie van soortgelijke gevels van een vijftiende-eeuwse boerderij te Vessem. In de bodem lieten dergelijke wanden geen sporen na. Bovendien is ook daar de oude gevel naar verloop van tijd vervangen door een gevel van baksteen. In het verlengde van het tweede gebint met de sleutelstukken (doorsnede c-D in afb. 6) moet in de zijbeuk een scheidingswand aanwezig zijn geweest.

De scheiding tussen de hoofdbeuk en de zijbeuk is in doorsnede A-B van afb. 6 getekend. De schoren waren veel langer dan aan de andere zijde en kruisten de gebint-koppelbalken. Van scheidingswanden zijn in dit gedeelte geen sporen aangetroffen.

□ HET DAK EN HET INTERIEUR □

De dakconstructie bestond, zoals dat sinds de late Middeleeuwen gebruikelijk was, uit sporen op een onderlinge afstand van 60 à 70 centimeter, die twee-aan-twee aan elkaar waren gekoppeld met hanenbalken. Deze hanenbalken zijn niet aangetroffen, echter wel de inkepingen en de resten van houten pennen in de gebintplaten. Het dak kan zowel met riet of stro als met gebakken daktegels afgedekt zijn geweest.

In de balklaag die bestond uit kinderbinten over de ankerbalken waren twee trapgaten herkenbaar (afb. 6, zolderbalklaag). In het trapgat rechts achter stond een trap, die op zichzelf oorspronkelijk kan zijn geweest, maar die aanvankelijk waarschijnlijk heeft gestaan in het trapgat links vooraan, tegenover de voordeur.

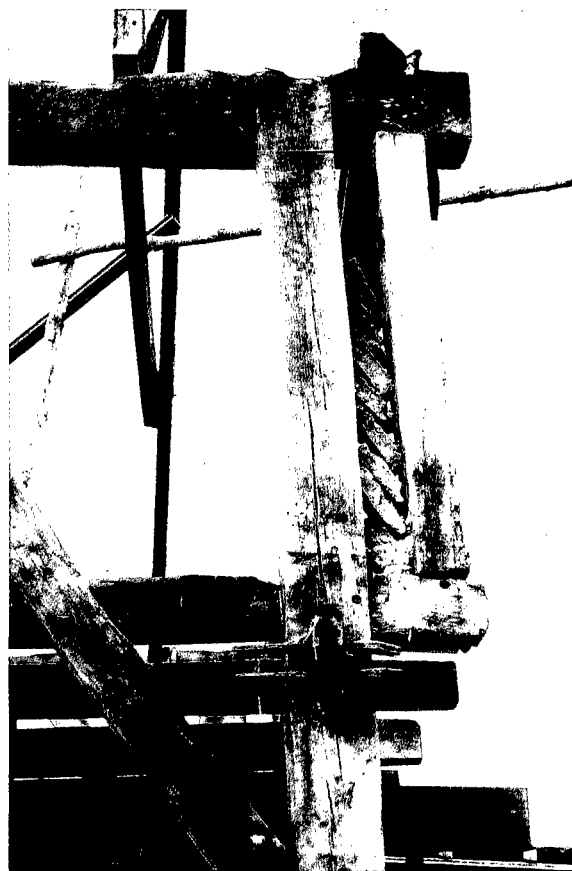
In het midden van de begane grond moet het haardvuur hebben gelegen, op de plek waar later de bakstenen schouw is opgetrokken. Dat haardvuur kan eenvoudigweg een vuur geweest zijn dat op de vloer werd gestookt, zoals dat sinds de Middeleeuwen gebruikelijk was, en waarvan de rook werd afgevoerd via een houten afvoerkanaal door de zolder. Sporen daarvan zijn niet gevonden, maar het was wel opvallend dat de kinderbinten van de verdiepingsvloer door de boezem van de late schouw waren gehandhaafd en niet onderbroken. Behalve de wand die de scheiding vormde in de zijbeuk zijn er geen sporen aangetroffen die op een indeling van de begane grond wezen. Dat sluit echter niet uit dat er, bijvoorbeeld in de zijbeuk, bedsteden aanwezig zijn geweest.

De schuin geplaatste bakstenen ter weerszijden van de overkragende zolderfronten vormden duidelijk siermetselwerk en toonden bovendien al aan dat ten min-

ste een deel van de gevels uit baksteen moest hebben bestaan. Ook de begane grond van de hoofdbeuk bestond hoogstwaarschijnlijk uit baksteen, te meer omdat daarin geen schoren waren aangebracht. Schoren zijn bij wanden van vlechtwerk of houten delen noodzakelijk om de gebintconstructie de nodige stabiliteit te verlenen. Vulde men een dergelijke constructie in met metselwerk, dan kon men vertrouwen op de stabiliteit van de bakstenen muur. Mede daarom rijst het vermoeden dat in de zuidoostgevel onder de pui, in de noordoostgevel onder de gebintkoppelbalk en in de noordwestgevel onder de ankerbalk baksteenvullingen aanwezig zijn geweest. Daarboven lijkt een houten gevelbeschieting het meest waarschijnlijk, te meer omdat daar alle balken tussen de stijlen in één vlak lagen. Nader onderzoek is echter nodig om daarover zekerheid te verkrijgen.

Afb. 9

Het uitkragende zolderfront op de zuidhoek, met de vulling met schuin geplaatst metselwerk.

In de balken onder de driehoekige topgevels zijn pengaten aangetroffen die wezen op beleemd vlechtwerk, het zogenaamde vitselwerk. Ook de horizontale regels in de zijbeukgevels maakten beleemd vlechtwerk aldaar waarschijnlijk.

□ BIJZONDERE STATUS □

De opmerkelijke indeling, die niet lijkt op een complete boerderij met veestalling en hooiopslag zoals die is aangetroffen in onder andere Vessem, Tongelre in Eindhoven en Hilvarenbeek, wijst erop dat we in Broekhoven met een bijzondere boerderij van doen hebben. Ook de versieringen aan de sleutelstukken, aan de blokkeels onder de overkragende zolderfronten van de kopgevels, het siermetselwerk aan die zolderfronten en bovendien het grote glasoppervlak in de voorgevel lieten zien dat het hier zeker geen gewone boerderij betrof. We moeten eerder denken aan een gebouw dat deel moet hebben uitgemaakt van een hoevencomplex, dat mogelijk in handen was van een kerkelijke instelling of een lekenheer. Het is immers bekend dat vele abdijen in het Maas-Schelde-Demer gebied in de Middeleeuwen bezittingen hadden in de

vorm van boerenhofsteden. Het *Kaartboek van Averbode 1650-1680* gunt ons onder meer een schitterend beeld van de bezittingen van de abdij van Averbode in het huidige Noord-Brabant.⁴ Dat is juist zo belangrijk omdat van dit soort hofsteden nagenoeg niets meer over is. En dat terwijl er in onze streek toch tientallen van dergelijke kerkelijke bezittingen en eigendommen van plaatselijke heren aanwezig moeten zijn geweest. Afb. 10 geeft een beeld van de nabijgelegen Hertsheuvelse Hoef onder Eersel, zoals die in deze atlas is afgebeeld. De laatste boerderij in die buurtschap is overigens onlangs gesloopt. Blijkens deze afbeelding bestond de Hertsheuvel - in het kaartenboek aangeduid als Heijnsheuvel - uit een complex met akkers en weilanden rondom een aantal gebouwen zoals die in de zeventiende eeuw in kaart zijn gebracht. Meestal omringt een stelsel van grachten de bebouwing en ook in Eersel was water aanwezig, zij het niet een compleet gesloten systeem. In de bijgevoegde legenda bij nummer 11 wordt het huis benoemd als 'mesthof met de huysinge'. Dicht daarbij ligt aan het water nog een schuur en voorts een bakstenen gebouw, dat bijna geheel door water is omringd (een kapel?). Verder ligt er nog een gebouw op het terrein aangeduid met 'Den Hoff' (nummer 9) op het perceel met het nummer 12 staat nog een gebouw. Behalve de 'kapel' zijn alle gebouwen volgens de gebruikte kleurstelling voorzien van beleemd vlechtwerk; de schoorstenen zijn daarentegen van baksteen.

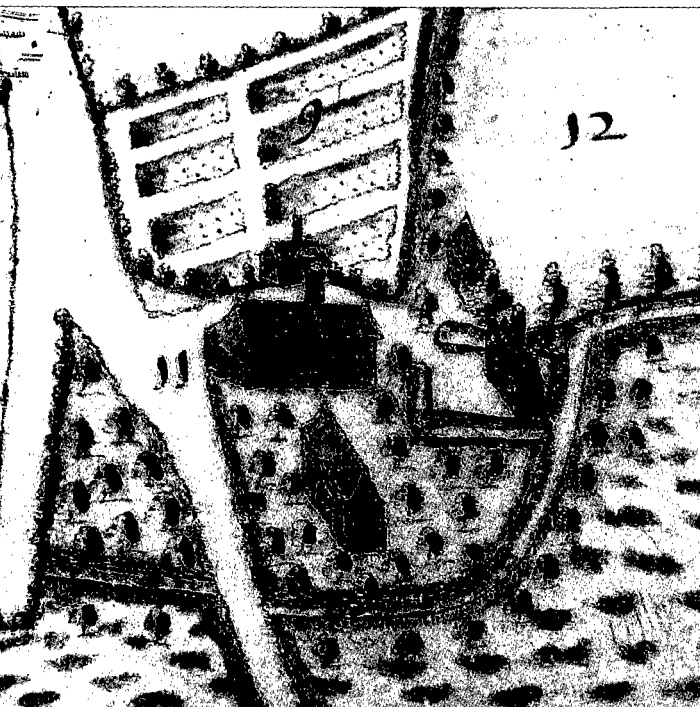
In 1987 publiceerde Jan Timmers in *Gemerts Heem* een beschrijving behorende bij een contract uit 1446 voor het bouwen van een 'huysinge' op het terrein van de hoeve Hazeldonk bij Gemert.⁵ De beschrijving komt wonderwel overeen met het in Broekhoven gevonden bouwwerk: de 'huysinge' bestond uit drie ankerbalkgebinten, met één in (plaats van twee, zoals in Broekhoven) overkragend zolderfront en een vergelijkbare maatvoering. De hoeve Hazeldonk maakte, gezien de opdrachtgever die in de oorkonde wordt genoemd, waarschijnlijk geen deel uit van een abdijs hoeve, maar was in particuliere handen.

Moeten we wat Broekhoven betreft misschien denken aan de goederen van de abdij van Echternach op Broekhoven, die sinds de twaalfde eeuw worden vermeld? Of aan een leengoed van de heer van Herlaar op Broekhoven?⁶ Dat blijft voorlopig helaas onduidelijk. Duidelijk is wel dat de boerderij in Broekhoven vroeger een bijzondere status had.

□ HERBOUW □

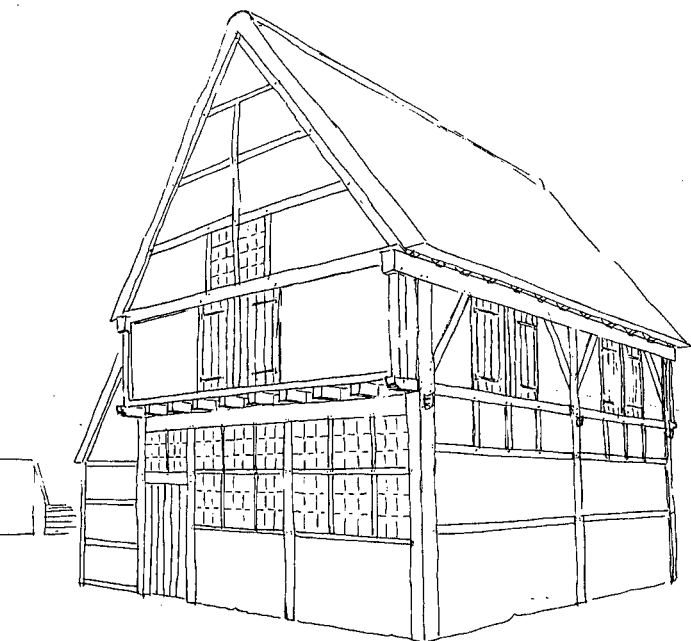
Herbouw van een gesloopt monumentaal gebouw levert doorgaans niet meer op dan een kille replica waarin

Afb. 10
De Hertsheuvelse Hoef bij Eersel, uit het *Kaartboek van Averbode*.

Afb. II

Reconstructie van het huis gezien vanuit het oosten
(tekening Ad Goossens).

slechts wat oude onderdelen zijn opgenomen. Dat bezwaar weegt nog zwaarder als die herbouw elders plaats heeft. In beginsel moeten we daar zeer tegen gekant zijn. Een replica is immers geen monument. Maar Ad Goossens, die de onderdelen van de boerderij in Broekhoven met zoveel liefde en zorg heeft gedemonteerd en opgeslagen, staat dat wel voor ogen. En hij heeft sterke argumenten hiervoor. Zoals we hiervoor al zagen, is het voor het eerst dat er resten van een gebouw in een hoevencomplex van zo hoge ouderdom, te schatten op de zestiende eeuw (een dendro-chronologisch onderzoek is echter nog niet uitgevoerd), zijn ontdekt. De resten geven een duidelijk beeld van datgene wat in de middeleeuwse geschiedenis zo'n belangrijke rol heeft gespeeld. Enigszins vergelijkbaar is de kern van het Dinghuis te Deurne, maar dat maakt nog altijd deel uit van het later daaromheen gebouwde huis en is dus nauwelijks toegankelijk. Bovendien is het waarschijnlijk niet meer zo compleet als hetgeen in Broekhoven is aangekomen. Door allerlei omstandigheden is het in Broekhoven niet gekomen tot plaatsing van de boerderij op een monumentenlijst, wat uiteraard kansen zou hebben gegeven op echt herstel. Bij de overwegingen die moeten leiden tot behoud van wat in Broekhoven is gevonden, is herbouw derhalve een optie die moet voorkomen dat belangrijke historische waarden definitief verloren gaan.

NOTEN

- 1 Zie de literaturopgave in: J. Hendriks, *Brabantse boerderijen beleven, bewonen en bewaren* (Eindhoven, 1994). We beperken ons tot het vermelde uit deze omvangrijke literaturopgave tot: E.L. van Olst, *Uilkema, een historisch boerderij-onderzoek. Boerderijen-onderzoek in Nederland 1914-1934* (2 dln.; Arnhem, 1991). Voorts wijzen wij in dit verband op de publicaties van R.C. Hekker.
- 2 In de in noot 1 genoemde literatuurlijst komt onder meer een publicatie van R.J.W.M. Gruben voor. Hij publiceerde voorts 'De (re)constructie van drie laat-middeleeuwse boerderijen in Noord-Brabant. Aanvulling op bestaande inzichten', in: *Monumenten en bouwhistorie. Jaarboek Monumentenzorg 1996* (Zwolle/Zeist, 1996). Over een laat-middeleeuwse boerderij in Vessem bereidt ondergetekende een publicatie voor voor het jaarboek 1998 van de Stichting Historisch Boerderijonderzoek (SHBO).
- 3 De vaktermen gebruikt in afbeelding 8 zijn ontleend aan: G. Berends, *Historische houtconstructies in Nederland* (Arnhem, 1996).
- 4 E. van Ermen, *Het kaartboek van Averbode 1650-1680* (Brussel, 1997).
- 5 J. Timmers, 'Een nieuw gebouw op de Hazeldonk in 1446', *Gemerts Heem*, 1987, nr. 3. De letterlijke tekst die Jan Timmers weergeeft luidt: 'Maes Blox heeft gelooft als principael sculder Henric Becker dat hij tussen dit ende alder heylich dach naest comende den voors. Henric op Hazeldonck tot Ghemert aen huysinghe aldair staende van sijne selfs hout een huys tymmeren ende setten sal van drien gebonden aen dat een eynde overgesteken ii voet die wormen lanch wesende xxviii voet (?), die gebonde tusschen die stijle wijt xxxi voet ende die balken gesteken hoech XIII voet ende boven totter wermen toe iiii voet oft meer ende die een zide vanden huise sal over gesteken sijn ii voet. item noch iiii cruysvensteren dairse hem Henric wijsen sal ende ii gelazen vensteren. Ende Henric sal hier toe te hulpen doen tot enen gebonde twe stijlle enen balck ende die gespanne dair toe dyenende ende soe wanneer Maes dat gebont tymmeren sal ende dat huys richten soe sal hem Henric den kost gheven sonder dachhueren ende all anders op Maes cost ende van volcomender hout ende Henric sal dat huys alst getymmert wesen sal aen doen ververen op sijnen cost.'
Schepenen: Art van der Papendonck, Peter Stippelman
Datum: 1807-1446.
(Gemeentearchief Helmond 221, f. 77 en 77v).
- 6 A.-J. Bijsterveld wees mij op de bezittingen in Broekhoven van de abdi van Echternach, maar daarnaast op een leengoed van de heer van Herlaar, ook op Broekhoven, vanaf de veertiende eeuw (circa 1390). 'Tgoed tot Broecheoven inden dorpe van Rythoven', bestaande uit 'die woninghe metter huysinge ende hovinge met allen zynen toebehoirten' gelegen 'inden gehucht dat geheiten is Broecheoven' (zie: J. Biemans, *Rijthovens kerkboek* (Hapert, 1992) 10-II, die zich hierbij baseert op: Rijksarchief in Noord-Brabant, Archieven leen- en laatgerechtten, 1463-1805, inv.nr. 131, f. 79r-83v.)